

ĽUDSKÉ ZDROJE V SR

Danuša Jurčová – Branislav Šprocha – Boris Vaňo

Abstrakt

Ľudské zdroje charakterizujeme ako obyvateľstvo s určitými kvantitatívnymi a kvalitatívnymi (štruktúrnymi) znakmi. Hodnotíme početný stav obyvateľstva a zameriame sa tiež na hlavné štruktúrne charakteristiky - pohlavie, vek, rodinný stav, vzdelanie a etnicitu. Ide o základné štruktúrne charakteristiky, ktoré determinujú postavenie človeka v súčasnej spoločnosti a jeho potenciál pre spoločenský rozvoj.

Kľúčové slová: ľudské zdroje, počet obyvateľov, populačné starnutie, rodinný stav, vzdelanie, etnicita.

Úvod

Základom každej úvahy o stave a rozvoji spoločnosti je človek, resp. obyvateľstvo. Ľudské zdroje sú považované za najväčšie bohatstvo každého štátu. Obyvateľstvo je tvorcom aj konzumentom hodnôt, ľudia tvoria pracovnú silu, platia dane, sú spotrebitelia tovarov a služieb. Investície do ľudských zdrojov sú najdôležitejšie investície, ktoré sú základom rozvoja každej spoločnosti, a to nielen po stránke ekonomickej [12].

Informácie o počte aj štruktúre obyvateľstva sú preto veľmi významné a potrebné. V súčasnosti, keď modernizácia spoločnosti, rozvoj vedy, techniky a technológií nadobudli rozsah ako nikdy predtým, klesá význam početnosti obyvateľstva a zvyšuje sa význam štruktúrnych charakteristík. To čo je v spoločnosti založené len na kvantite alebo sile, je obvykle najľahšie nahraditeľné technikou. Narastá však význam takých kritérií ako vek, vzdelanie alebo zdravotný stav obyvateľstva. Tieto kritériá významne determinujú možnosť a schopnosť obyvateľstva zastávať špecifické a špeciálne funkcie a plniť náročné požiadavky spojené so spoločenským rozvojom. Informácia o ľudských zdrojoch predstavuje teda informáciu o potenciáli pre rozvoj spoločnosti.

Existuje viacero pohľadov na ľudské zdroje. Od všeobecného, ktorý hovorí o obyvateľstve ako základnom potenciáli spoločenského rozvoja, až po užšie pohľady, ktoré pozerajú na ľudské zdroje ako na ľudský kapitál, resp. jeho riadenie. [3, 6, 8, 19, 21]. Naše chápanie ľudských zdrojov bude všeobecné. Pôjde nám o charakteristiku potenciálu, teda obyvateľstva

s určitými kvantitatívnymi a kvalitatívnymi (štruktúrnymi) znakmi, ktoré je schopné sebarealizácie v činnosti, ktorú vykonáva na základe vlastného rozhodnutia [19].

Budeme hodnotiť vývoj početného stavu obyvateľstva a zameriame sa tiež na hlavné štruktúrne charakteristiky. Pôjde predovšetkým o pohlavie, vek, rodinný stav, vzdelanie a etnicitu. Uvedené kritéria sme nezvolili náhodne. Sú to základné kritéria, ktoré determinujú postavenie človeka v súčasnej spoločnosti a jeho potenciál pre spoločenský rozvoj, ktoré pri aktuálnom demografickom a spoločenskom vývoji nadobúdajú nové dimenzie. Dôsledkom súčasného demografického vývoja sú výrazné zmeny vo vývoji počtu a vekového zloženia obyvateľstva. Populačné starnutie ovplyvňuje všetky oblasti spoločenského rozvoja, vrátane ďalšej reprodukcie a celkovej spoločenskej klímy. Výchova a vzdelanie asi najvýraznejšie ovplyvňujú kvalitatívny rozvoj ľudských zdrojov. Aj oblasť rodiny a vzdelávania prechádza v súčasnosti významnými zmenami, preto je potrebné venovať náležitú pozornosť analýzam a prognózam obyvateľstva podľa rodinného stavu a vzdelania. Z hľadiska spoločenského rozvoja nemožno obísť ani hľadisko etnické. Slovensko je považované za multietnický štát s viac ako 20% podielom etnických menšín. Navyše Slovensko patrí ku krajinám s najvyšším podielom rómskeho obyvateľstva na svete. Pri súčasnom stave - máme na mysli dynamický rast a mladú vekovú štruktúru Rómov na jednej strane a segregáciu, sociálne vylúčenie a extrémnu chudobu značnej časti rómskej populácie na druhej strane - predstavuje rómska populácia potenciál aj riziko pre ďalší rozvoj spoločnosti. Etnický rozmer problému je v prípade rómskej populácie natoľko silný, že ho nemožno nahradiť inými pohľadmi, napr. cez vzdelanie, zamestnanosť alebo životnú úroveň [18].

1. Počet a prírastok obyvateľov

Aj keď vývoj počtu obyvateľov je v súčasnosti menej významnou charakteristikou v porovnaní so štruktúrnymi ukazovateľmi, stále zostáva základnou a obvykle prvou informáciou, ktorou sa charakterizujú ľudské zdroje.

Vysoké prírastky obyvateľstva z druhej polovice minulého storočia (ročne od 0,7 do 1,8 %) sú nenávratne minulosťou. Súčasnú hodnotu sa pohybujú na úrovni 0,1 až 0,2 % (Tab.1). Ľudský potenciál Slovenskej republiky ku koncu roka 2010 tvorilo 5 435,3 tisíc osôb. V populácii prevažovali ženy, ktoré tvorili 51,4 % obyvateľstva SR. Štatistické údaje potvrdzujú oživenie početného rastu obyvateľstva po roku 2002, so zrýchlením na konci prvej dekády tohto tisícročia. Kým medzi rokmi 2001-2006 vzrástol počet obyvateľov SR o necelých 15 tisíc osôb, v rokoch 2007-2010 sa prírastok počtu obyvateľov zvýšil o viac ako dvojnásobok - o 34,3 tisíc osôb (Tab.1).

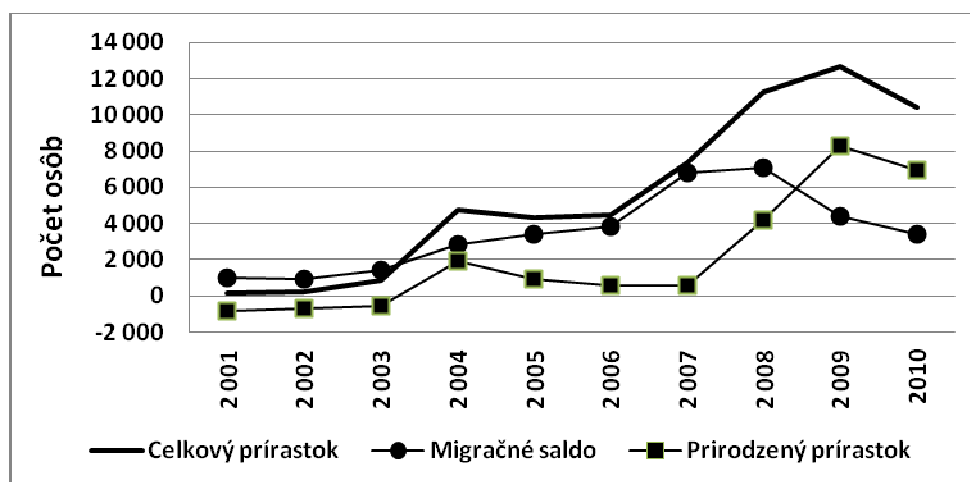
Tab. 1: Vývoj počtu obyvateľov SR (k 31.12.)

Rok	Muži	Ženy	Spolu
2001	2 611 921	2 767 030	5 378 951
2002	2 611 306	2 767 855	5 379 161
2003	2 611 124	2 768 929	5 380 053
2004	2 613 490	2 771 332	5 384 822
2005	2 615 872	2 773 308	5 389 180
2006	2 618 284	2 775 353	5 393 637
2007	2 623 127	2 777 871	5 400 998
2008	2 629 804	2 782 450	5 412 254
2009	2 636 938	2 787 987	5 424 925
2010	2 642 240	2 793 033	5 435 273

Zdroj: Štatistický úrad SR

Turbulencie vo vývoji celkového prírastku obyvateľstva odrážajú vývoj jeho zložiek – prirodzeného prírastku a migrácie. Pokiaľ na konci 20. storočia mal na rast počtu obyvateľov rozhodujúci vplyv vývoj prirodzeného prírastku, v období po roku 2000 sa počet obyvateľov SR zvyšoval hlavne vďaka migrácii¹. Výnimkou je rok 2010, kedy prvýkrát od roku 2000 dosiahol prirodzený prírastok vyššiu hodnotu ako migračné saldo (Graf 1).

Graf 1 - Vývoj prírastkov obyvateľstva SR

Zdroj: INFOSTAT

Na zvyšovanie počtu prisťahovaných do SR mali vplyv viaceré udalosti. Bol to predovšetkým vstup Slovenskej republiky do Európskej únie, pripojenie SR do Schengenského priestoru, a napokon rozšírenie Európskej únie o Rumunsko a Bulharsko, čím sa zjednodušil prístup občanov týchto krajín aj na slovenský trh práce. Dokumentujú to aj údaje z rokov 2007

¹ Problémy s evidenciou migrácie (hlavne vysťahovaných osôb) sú dostatočne známe, preto sa im v texte špeciálne nevenujeme.

RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

a 2008, keď občania Rumunska tvorili 29, resp. 24 % všetkých prisťahovaných do SR. Pritom prírastok z migrácie dosiahol svoje maximum 7,1 tisíc osôb práve v roku 2008 [24].

Uvedené skutočnosti odrážajú aj celkové štatistické údaje o migrácii. V období 2001-2004 získala Slovenská republika z migrácie iba 6,2 tisíc osôb, ale v rokoch 2005-2008 to bolo už 21,1 tisíc [24]. Následne v roku 2009 a 2010 sa aj v Slovenskej republike prejavili zmeny, súvisiace najmä so svetovou hospodárskou krízou a s utlmením investičných aktivít, keď migračný prírastok dosiahol iba 4,2 tis., resp. 3,3 tis. osôb a bol nižší ako prirodzený prírastok.

Migračné pohyby ovplyvňujú nielen vývoj počtu, ale aj štruktúru ľudských zdrojov. Podľa údajov ŠÚ SR² medzi prisťahovanými na Slovensko v rokoch 2008-2010 mali prevahu cudzinci (tvorili 79-85 %), medzi vystáňovanými občania SR (tvorili 72-91 %). Okolo 20 % prisťahovaných tvorili dlhodobí občania Českej republiky, iba v rokoch 2007 a 2008 prevládali občania Rumunska s 24-29 %.³ V prírastku obyvateľstva zo zahraničnej migrácie malo najvyššie zastúpenie obyvateľstvo vo veku 20-29 rokov.

Migrácia do istej miery zlepšuje vzdelanostnú štruktúru obyvateľov SR, nakoľko v migračnom prírastku obyvateľov SR bolo až 27 % osôb s ukončeným vysokoškolským vzdelaním a 33 % s úplným stredným vzdelaním s maturitou (Tab. 2).

Tabuľka 2: Štruktúra migrantov podľa vzdelania

Vzdelanie	Prisťahovaní			Vystáňovaní			Prírastok (úbytok)		
	spolu	muži	ženy	spolu	muži	ženy	spolu	muži	ženy
Spolu	6 346	3 970	2 376	1 979	953	1 026	4 367	3 017	1 350
Vzdelanie (vek 15+)									
Základné	691	384	307	102	43	59	589	341	248
Stredné bez maturity	1 300	974	326	551	377	174	749	597	152
Stredné s maturitou	2 223	1 324	899	773	289	484	1 450	1 035	415
Vysokoškolské	1 485	964	521	310	139	171	1 175	825	350

Zdroj: Štatistický úrad SR

Dôvodom na trvalé prisťahovanie do SR sú najčastejšie rodinné dôvody. Počet a štruktúru ľudských zdrojov SR však ovplyvňuje aj migrácia za prácou. Časť prisťahovaných z pracovných dôvodov je zahrnutá v počte prisťahovaných s trvalým pobytom v SR, druhá časť má v SR iba prechodný pobyt.

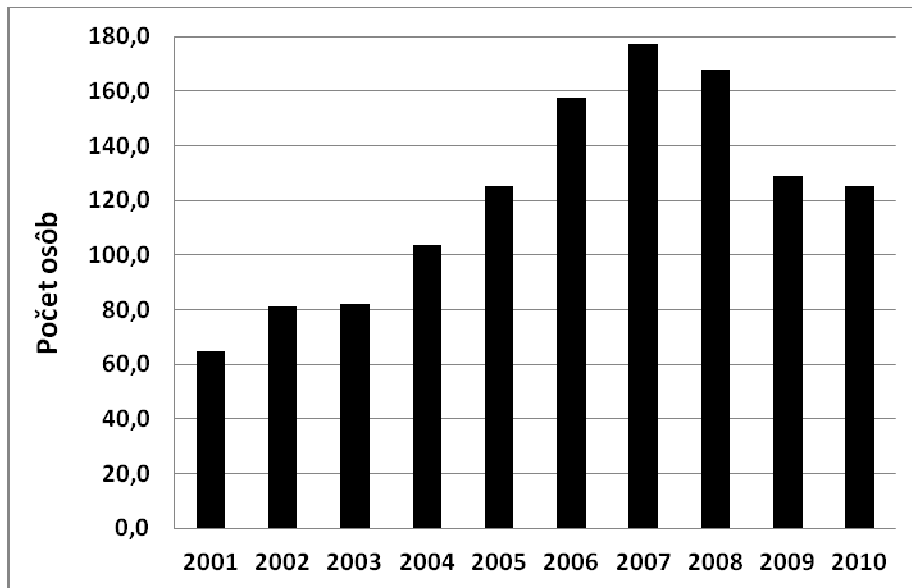
² Ide o trvalý pobyt.

³ Na Slovensku žilo v roku 2010 spolu 62,5 tisíc cudzincov, z toho 48,5 tisíc s trvalým, 13,8 tisíc s prechodným a 315 osôb s tolerovaným pobytom. Do počtu obyvateľov SR sa zahŕňajú iba cudzinci s trvalým pobytom.

V roku 2010 pracovalo v SR 18,3 tisíc cudzincov, z toho až ¾ tvorili občania EÚ (13,7 tisíc osôb). Občania EÚ sú zamestnaní najmä v obchode, automobilovom priemysle, doprave, stavebníctve a školstve, občania z krajín mimo EÚ sú zamestnaní najmä v automobilovom priemysle a v školstve.

Oveľa vyšší je však počet občanov SR pracujúcich v zahraničí. Keďže centrálna evidencia odchádzajúcich za prácou do zahraničia neexistuje, k dispozícii sú iba z Výberového zisťovania pracovných síl, ktoré vykonáva ŠÚ SR.⁴ Z údajov vyplýva, že počet občanov SR pracujúcich v zahraničí sa od vstupu SR do EÚ postupne zvyšoval. V roku 2004 odišlo za prácou do zahraničia 103,6 tisíc osôb, do roku 2007 však tento počet vzrástol na 177,7 tisíc osôb, čo je maximum v histórii samostatnej SR, v roku 2009 však v súvislosti s hospodárskou krízou klesol na 129 tisíc osôb a v roku 2010 na 125 tisíc osôb (Graf 2).

Graf 2: Migrácia za prácou zo SR do zahraničia

Zdroj: Štatistický úrad SR

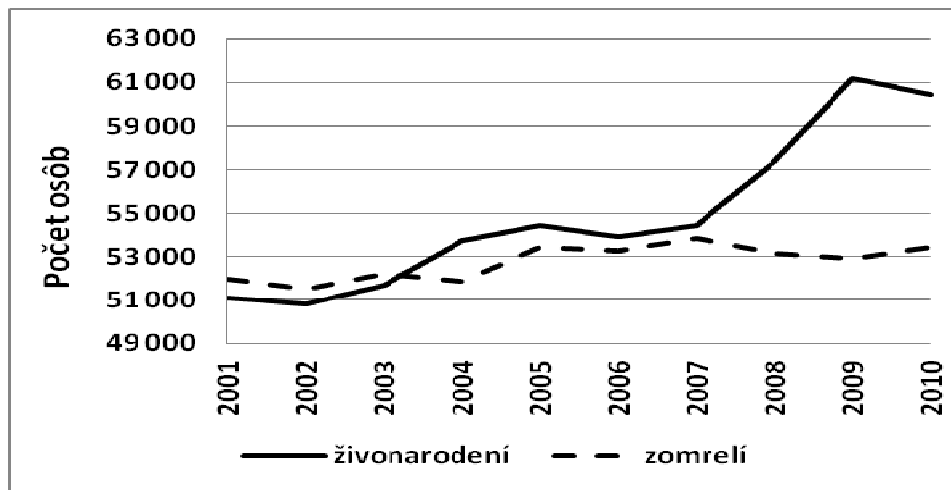
Migranti za prácou smerujú najmä do Českej republiky, Rakúska, Maďarska a Veľkej Británie. Za prácou odchádzajú mladí ľudia, až 37 % je vo veku 25-34 rokov. Ďalších 24 % migrantov je vo veku 35-44 rokov a 16 % vo veku 15-24 rokov. 90 % migrantov za prácou má stredoškolské vzdelanie (s rovnakým podielom osôb s maturitou a bez maturity), vysokoškolské vzdelanie má 6 % migrantov. Migranti zo SR pracujú najmä v stavebníctve, priemysle, ubytovacích a upratovacích službách a v oblasti zdravotníctva a sociálnej pomoci. Takmer tretina migrantov je zamestnaná na pozíciách remeselníkov a kvalifikovaných

⁴ Ide o osoby s trvalým pobytom v SR.

robotníkov. Približne rovnaké zastúpenie (cca po 18 %) majú prevádzkoví pracovníci v službách a obchode, pri obsluhu strojov a zariadení a na pozíciách nekvalifikovaných robotníkov. Na pozíciách vedeckých a odborných duševných pracovníkov pracovalo 3,6 tisíc osôb (necelé 3 %) Väčšinou ide o krátkodobé zamestnania v zahraničí a často na pozíciách, ktoré nezodpovedajú ich kvalifikácii. Medzi migrantmi za prácou sú aj mladí ľudia ešte pred ukončením vysokoškolského štúdia a štúdium si dokončia až po návrate. Zamestnávajú sa hlavne v službách.

Turbulentný vývoj je charakteristický aj pre prirodzený prírastok obyvateľstva. Práve na začiatku tisícročia, v rokoch 2001-2003 sa prirodzený vývoj spomalil natoľko, že prvýkrát v povojnovej histórii došlo k prirodzenému úbytku obyvateľstva Slovenska (Graf 1).

Graf 3: Vývoj prirodzeného prírastku obyvateľstva SR

Zdroj: INFOSTAT

Vývoj prirodzeného prírastku odráža zmeny v reprodukčnom správaní obyvateľstva, ktoré sa na Slovensku začali presadzovať od začiatku 90. rokov minulého storočia. Tieto zmeny sa najprv prejavili v odkladaní prvých sobášov a pôrodov do vyššieho veku, ale na konci prvej dekády 21. storočia už nastupuje rekuperácia, t.j. „dobiehanie“ tých pôrodov a sobášov, ktoré boli zamýšľané, ale sa nerealizovali. V dôsledku tejto skutočnosti sa úhrnná plodnosť mierne zvýšila, a to z hodnôt pod hranicou najnižšej plodnosti⁵ v rokoch 2000-2007 na hodnoty 1,32 a 1,41 dieťaťa na ženu v rokoch 2008 a 2009. V roku 2010 zostala plodnosť na úrovni predchádzajúceho roka. Tento vývoj sa odzrkadlil aj v počte živonarodených detí. Kým v roku 2002 sa narodilo 50,8 tisíc živých detí (najmenej v povojnovej histórii SR), v roku

⁵ Za hranicu najnižšej plodnosti sa považuje úroveň 1,3 dieťaťa na ženu v jej reprodukčnom období.

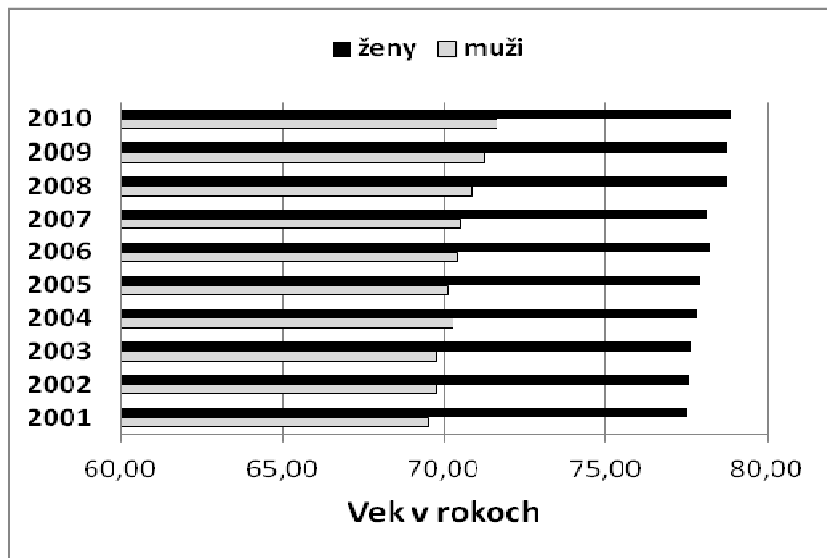
RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

2009 sa narodilo zhruba o 10 tisíc detí viac (Graf 3). Dáta súčasne potvrdzujú zvyšovanie priemerného veku matky pri pôrode, a to medzi rokmi 2001 a 2010 o cca 1,7 roka a priemerného veku matky pri prvom pôrode dokonca o 2,2 roka. Ženy na Slovensku tak rodia v súčasnosti svoje prvé deti v priemere ako 27 ročné. Podobne sa v tom istom období zvýšil vek snúbencov pri vstupe do manželstva zhruba o 3 roky. V súčasnosti slobodní muži vstupujú do manželstva v priemere vo veku 29,7 roka a slobodné ženy v priemere vo veku 27 rokov, t.j. vlastne vo veku, keď rodia svoje prvé deti [24].

Druhou zložkou prirodzeného prírastku je počet zomretých. V Slovenskej republike zomiera ročne viac ako 50 tisíc osôb. Najčastejšou príčinou smrti u obidvoch pohlaví sú choroby obehovej sústavy, ktoré sa na úmrtí mužov podieľajú takmer 47 percentami, ale u žien sú príčinou smrti až v 61 % prípadov. Druhou najčastejšou príčinou smrti sú nádorové ochorenia, na ktoré pripadá u mužov štvrtina a u žien pätina všetkých úmrtí [24]. Úmrtnostné pomery v krajine najlepšie charakterizuje stredná dĺžka života pri narodení. Vyjadruje, koľko rokov by mohlo žiť dieťa narodené v danom roku, keby sa vplyvy faktorov pôsobiacich na úmrtnosť nezmenili počas celého jeho života [16].

Na Slovensku sa stredná dĺžka života pri narodení u mužov i u žien postupne zvyšuje. V roku 2010 dosiahla hodnotu 71,62 roka u mužov a 78,84 roka u žien. V porovnaní s rokom 2001 sa zvýšila u mužov o 2,1 roka a u žien o 1,3 roka. Rozdiel medzi mužmi a ženami je dlhodobo vysoký. Ženy žijú v priemere o 7,5 až 8 rokov dlhšie ako muži (Graf 4).

Graf 4 - Stredná dĺžka života pri narodení

Zdroj: INFOSTAT

Z hľadiska kvality života, ako aj kvality ľudského potenciálu, je dôležité prežiť čo najväčšiu časť života v dobrom zdraví. Muži na Slovensku prežijú do veku 45 rokov viac rokov v dobrom vnímanom zdraví ako v priemernom a až do veku 69 rokov viac rokov v priemernom zdraví ako v zlom. Ženy prežijú do veku 40 rokov viac rokov v dobrom zdraví ako v priemernom a do veku 59 rokov prežijú viac rokov v priemernom zdraví ako v zlom. Keďže ženy žijú dlhšie, svoj dlhší život prežijú v priemernom a zlom zdraví [17].

2. Vekovo-pohlavná štruktúra obyvateľstva

Štruktúra obyvateľstva podľa pohlavia a veku je základnou štruktúrou, ktorá ovplyvňuje fungovanie ľudských zdrojov vo všetkých oblastiach spoločenského života. Pohlavie a vek sú určujúce aj limitujúce faktory pre reprodukciu, vzdelávanie, pracovnú aktivitu, či zdravotný stav.

Zmeny vo vekovej štruktúre, ktoré prebiehajú s rôznou intenzitou vo všetkých krajinách sveta už niekoľko desaťročí, sú neklamným znakom fenoménu nazývaného populačné starnutie. Zmeny vo vekovom zložení obyvateľstva v takom rozsahu, ako zažívame v súčasnosti, ľudstvo doteraz nezažilo. Uvedené sa týka aj Slovenska, hoci nepatríme k lídrom populačného starnutia. Vo väčšine európskych krajín bolo doteraz populačné starnutie intenzívnejšie ako na Slovensku, čo vytvára priestor s predstihom reagovať na prebiehajúce a hlavne očakávané procesy. Ide o veľkú zmenu, veď Slovensko, jedna z najmladších európskych populácií, sa v priebehu necelých 70 rokov zmení na jednu z najstarších.

Zvýšená pozornosť populačnému starnutiu sa začala venovať na Slovensku po roku 1990, kedy sa intenzita starnutia výrazne zvýšila a kedy sa stále viac začalo hovoriť o ďalšom zintenzívňovaní tohto procesu a jeho spoločenských dopadoch. Doterajší priebeh populačného starnutia najlepšie dokumentuje vývoj priemerného veku obyvateľstva (graf 5). Kým za obdobie 1960-1990 sa priemerný vek zvýšil o 3,21 rokov, resp. 10,6%, za obdobie 1990-2009, čo je podstatne kratšie obdobie, bolo zaznamenané zvýšenie priemerného veku o 5,17 rokov, resp. 15,4%. Dôvodom intenzívnejšieho starnutia je predovšetkým prepad pôrodnosti na začiatku 90. rokov a jej následné znižovanie až do roku 2003. Svojim dielom prispel aj pokles úmrtnosti, ktorého dôsledkom je predlžovanie ľudského života.

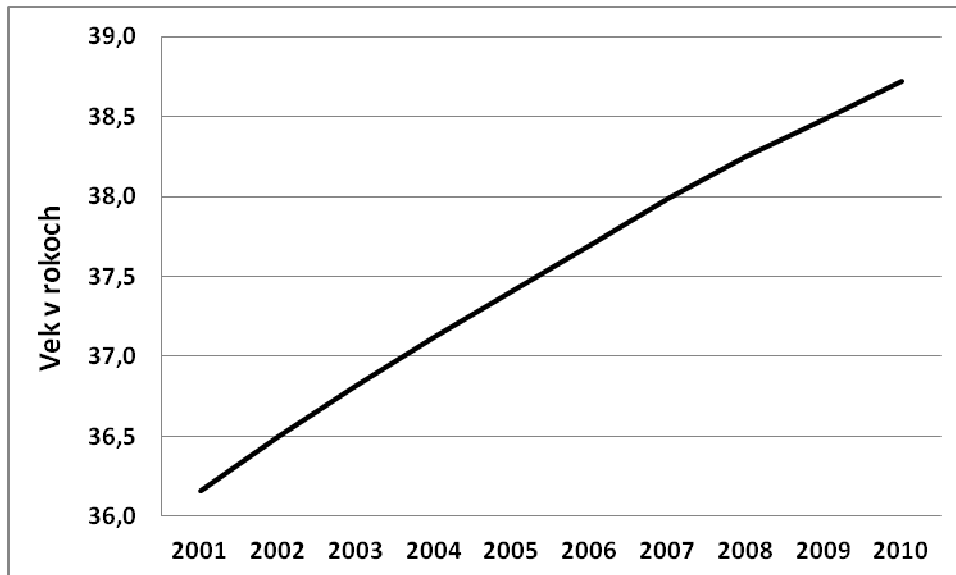
Z dôvodu pretrvávajúcej nadúmrtnosti mužov sa prehĺbuje fenomén tzv. feminizácie staroby. Pomer pohlaví vo veku od 0 do 60 rokov je pomerne vyrovnaný, s miernou prevahou mužov vo veku do 45 rokov a s miernou prevahou žien vo veku 46 až 60 rokov. Vo veku nad 60

rokov sa prevaha žien v populácii začína zvyšovať a vo veku nad 80 rokov je podiel žien v populácii v porovnaní s mužmi viac ako dvojnásobný.

Mení sa aj trend ekonomického zaťaženia obyvateľstva (pomer ekonomicky neaktívneho a ekonomicky aktívneho obyvateľstva). Dlhodobý pokles ekonomického zaťaženia sa v súčasnosti končí a začína sa obdobie nárastu, ktoré bude trvať niekoľko desaťročí. Obdobie, keď odchody z početnej produktívnej vekovej skupiny do poproduktívnej boli kompenzované príchodom približne rovnako početných ročníkov predproduktívneho obyvateľstva, sa na dlhú dobu skončilo. Odchod silných ročníkov narodených v 50. a v 70. rokoch minulého storočia do poproduktívneho veku bude znamenať výrazné zvýšenie ekonomického zaťaženia obyvateľstva. Do produktívneho veku budú totiž prichádzať populačné ročníky narodené po roku 1990, ktoré sú rádovo takmer o polovicu slabšie.

Graf 5: Priemerný vek obyvateľov SR

Zdroj: INFOSTAT

3. Rodinný stav

Zloženie obyvateľstva podľa rodinného stavu podobne ako štruktúra obyvateľstva podľa veku a pohlavia patrí k základným demografickým štruktúrnym znakom, ktorých charakter je významnou mierou ovplyvnený predchádzajúcim demografickým vývojom. Na druhej strane je potrebné povedať, že tento vzťah je obojstranný, a preto môžeme rodinný stav považovať za jeden z najvýznamnejších faktorov ovplyvňujúcich demografickú reprodukciu, a tým aj formovanie ľudského potenciálu do budúcnosti.

RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

V súlade s výraznými a pomerne dynamickými zmenami v reprodukčnom správaní populácie Slovenska v posledných približne dvoch desaťročiach dochádza aj k výraznej zmene jej zloženia podľa rodinného stavu. Dôležitou poznámkou v tomto prípade je skutočnosť, že medzi prvých nositeľov týchto zmien patrili početné generácie osôb z populačnej vlny zo 70. rokov.

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že v populácii osôb starších 15 rokov sa postupne zvyšuje počet i podiel slobodných a rozvedených mužov a žien na úkor osôb žijúcich v manželstve a ovdovených osôb (Tab. 3). Hlavnú úlohu v tejto premene zohrávajú najmä posuny v procese sobášnosti, v menšej miere rastúca intenzita rozvodovosti a znižovanie intenzity úmrtnosti.

Po roku 1989 sme svedkami pomerne dramatického prepadu intenzity vstupov slobodných mladých osôb do manželstva, čo je predovšetkým výsledkom odkladania tohto rozhodnutia do vyššieho veku, prípadne v menšej miere dokonca odmietania manželstva a jeho nahradenia alternatívnymi formami spoluzitia (napr. vo forme kohabitácie), či dlhodobým životom bez partnera. Výsledkom je postupný nárast zastúpenia slobodných osôb najmä v mladších vekových skupinách, čím sa vzhľadom na početnosť generácií, ktorých sa tieto zmeny týkajú, zvyšuje aj celková váha slobodných v celej populácii Slovenska. Kým napríklad v roku 1991 bola len približne pätina osôb starších 15 rokov slobodná, o necelých osemnásť rokov to bola už takmer tretina, pričom platí, že podiel slobodných mužov je dlhodobo vyšší ako podiel slobodných žien (Tab. 3).

Tabuľka 3: Zloženie obyvateľstva SR podľa rodinného stavu a vekových skupín

Rok	Veková skupina	Muži				Ženy			
		slobodní	ženatí	rozvedení	ovdovení	slobodné	vydaté	rozvedené	ovdovené
1991	20-24	70,2	29,2	0,5	0	40,6	57,8	1,3	0,2
	25-29	29,3	68,5	2	0,1	15	80,9	3,6	0,5
	30-34	16,7	79,4	3,6	0,2	9,6	83,9	5,4	1,1
	50-54	6,3	86,2	5,2	2,2	4,1	76,2	6,1	13,5
	60-64	4,4	86	3,4	6,2	4,5	59,6	4,3	31,6
	80+	3,3	51,5	1,2	43,9	5,3	9,8	1,2	83,6
	spolu*	35,6	55,8	6,4	2,3	25,7	49,3	7,9	17,1
2001	20-24	86,7	11,5	0,3	0	70,7	26,8	0,9	0,1
	25-29	50,2	45,8	2,5	0,1	31,4	62,4	4,4	0,3
	30-34	25,4	67,6	5,4	0,1	14,2	75,8	7,8	0,8
	50-54	7,6	81,3	7,9	1,9	6,3	72,6	9,7	10,2
	60-64	5,1	83	5,2	5,5	3,8	59,5	6,2	29,2
	80+	3,3	55,9	1,3	39,5	5	8,9	1,8	82,5
	spolu*	33,6	57,6	4,6	2,8	24,4	53,6	6	14,6
2009	20-24	94,4	5,4	0,2	0	86,3	13,1	0,5	0,1
	25-29	72,6	25,7	1,6	0,1	54,1	42,1	3,4	0,4
	30-34	40,9	53,2	5,8	0,1	26,8	64,1	8,5	0,6
	50-54	10,7	76,5	11,5	1,3	7,4	71,5	13,5	7,7

RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

	60-64	6,2	82,7	7,3	3,8	5,8	62,8	9,5	21,8
	80+	3,6	77,7	0,8	17,9	4,6	16	2,5	76,9
	spolu*	25,7	67,8	3,2	3,2	17,3	62,7	4,3	15,6

* za osoby staršie ako 15 rokov

Zdroj: Štatistický úrad SR

Tieto skutočnosti sa následne podpisujú aj pod pokles zastúpenia osôb žijúcich v manželstve. Na začiatku 90. rokov žilo v manželskom zväzku viac ako 65 % obyvateľov Slovenska. Do roku 2009 sa ich zastúpenie znížilo na úroveň 53 %. Na druhej strane pomerne stabilne rastúca intenzita rozvodovosti manželstiev, spolu so znížením intenzity, s akou vstupujú rozvedené osoby do ďalšieho manželstva, mali za následok mierne zvyšovanie podielu rozvedených osôb. Na začiatku roku 2009 predstavovali rozvedené osoby v populácii Slovenska takmer 7,5 %, kým podľa výsledkov sčítania obyvateľov z roku 1991 to bolo len približne 3,8 %. O niečo vyššie zastúpenie rozvedených pozorujeme u žien, čo je zapríčinené najmä nižšou intenzitou, s akou vstupujú do ďalších manželstiev. Zlepšovanie úmrtnostných pomerov, a s tým spojené predlžovanie strednej dĺžky života, vplýva na mierny pokles váhy ovdovených osôb. V roku 1991 predstavovali tieto osoby takmer desatinu z celej populácie Slovenska staršej 15 rokov, v roku 2009 to bolo už menej ako 8% (Tab. 3).

Zmeny v reprodukčnom správaní sa podpisali aj pod charakter a zloženie cenзовých domácností. Ako ukázali výsledky sčítaní obyvateľstva 1991 a 2001, na Slovensku postupne dochádza k úbytku zastúpenia úplných rodinných domácností, a najmä úplných rodín so závislými deťmi a pokračuje nárast podielu neúplných rodinných domácností a domácností jednotlivcov, a to najmä v prípade mladších slobodných osôb [20].

4. Vzdelanie

Ako preukázali viaceré zahraničné i domáce štúdie (napr. [1], [2], [4], [5], [7], [9], [10], [12] [15], [26]) okrem toho, že najvyššie dosiahnuté vzdelanie predstavuje významný prvok a ukazovateľ kvality ľudského kapitálu, jeho vplyv sa odráža aj na samotnom formovaní ľudského potenciálu. Najvyššie dosiahnuté vzdelanie predstavuje najmä v posledných približne dvoch desiatkach rokov jeden z najvýznamnejších diferencujúcich znakov reprodukčného správania. Ukázalo sa, že medzi osobami s nízkym a vysokým vzdelaním existujú pomerne veľké rozdiely v intenzite a časovaní jednotlivých reprodukčných procesov, čo sa odráža aj na samotnom formovaní ľudského potenciálu [12].

Vo všeobecnosti môžeme povedať, že vzdelanostná štruktúra populácie Slovenska je predovšetkým odrazom predchádzajúceho kvalitatívno-kvantitatívneho vývoja systému

vzdelávania, a tiež postavením a úlohou samotného vzdelania, resp. jeho chápania v spoločnosti.

Počas minulého politického režimu sa v bývalom Československu vytvorili špecifické podmienky, ktoré výraznou mierou ovplyvnili vzdelanostné dráhy a vzdelanostné aspirácie celých generácií a stáli v pozadí vzniku špeciálneho vzdelanostného modelu.

Vo všeobecnosti sem môžeme zaradiť najmä dôraz vtedajšieho centrálne plánovaného hospodárstva na robotnícke profesie, čo sa odzrkadlilo v masívnom rozmachu učňovského vzdelávania. Ďalším negatívnym zásahom bola platová nivelizácia, ktorá priniesla degradáciu vyššieho školského vzdelania [14], pretože rozdiely v platovom ohodnotení jednotlivých profesií sa postupne vyrovnávali [25]. Výška mzdy nebola dôležitým impulzom pre rast vzdelanostnej úrovne. Okrem toho je potrebné pripomenúť aj ideologické pôsobenie vtedajšieho režimu, čo spolu vytvorilo vo veľkej časti spoločnosti predstavu o výhodnosti výkonu robotníckych povolání. Výchovným pôsobením rodičov na deti sa táto predstava odovzdávala ďalším generáciám [23].

Na druhej strane masový presun zamestnancov z odvetví ľahkého priemyslu a najmä služieb do odvetví ťažkého priemyslu, hutníctva a baníctva, spolu s potrebou druhého príjmu [11], prispeli k rozsiahlej pracovnej mobilizácii žien a k ich dynamickému zvyšovaniu dosiahnutého vzdelania.

V zjednodušenej podobe môžeme povedať, že u mužov, ktorí prechádzali v tomto období vzdelanostným systémom, dominovalo stredoškolské vzdelanie bez maturity pri nižšom zastúpení úplného stredoškolského vzdelania a nízkej participácii absolventov vysokých škôl. Na druhej strane u žien sa presadil model stredoškolského vzdelania s maturitou a nižším podielom osôb so stredoškolským vzdelaním bez maturity.

Postupná transformácia hospodárstva a celej spoločnosti po roku 1989, presadzovanie znalostnej ekonomiky a potreba kvalifikovanej pracovnej sily spolu s diferenciáciou odmeňovania úzko súvisiacou s postavením, a tým aj dosiahnutým vzdelaním, mali za následok zmenu pohľadu na hodnotu vzdelania. Tieto zmeny so sebou priniesli okrem iného tiež zvyšujúci sa záujem o vyššie stupne vzdelania a historicky nebývalý rozmach úplného stredoškolského, a najmä vysokoškolského vzdelávania.

Ak sa zameriame na vysokoškolské vzdelávanie potom môžeme konštatovať, že zastúpenie vysokoškolsky vzdelaných mužov v generáciách narodených 50. a 60. rokoch dosahovalo dlhodobo viac-menej stabilnú úroveň. U mužov narodených v 50. až v 1. polovici 60. rokov to bolo približne 11 – 13 % a u žien 11 – 12 % (Tab. 4). Pod tento vývoj sa výrazne podpísalo povojnové zvyšovanie zastúpenia žien na vysokých školách ako snaha minulého politického

režimu o ich určité zrovnoprávnenie v spoločnosti. Približne na tejto úrovni zotrvali až do generácií narodených v 70. rokoch.

Práve v najmladších generáciách, u ktorých bolo možné predpokladať ukončenie vysokoškolského štúdia (generácie 1971 – 1975), môžeme vidieť ďalšie mierne zvyšovanie podielu vysokoškolsky vzdelaných osôb. Podiel absolventov vysokých škôl vzrástol u mužov na takmer 14 % a u žien prekročil 15 %. Zaujímavou skutočnosťou je trvale vyššia váha vysokoškoláčkov, a to od generácií zo začiatku 70. rokov. Súčasný vývoj z hľadiska počtu a pomeru pohlaví študentov a absolventov vysokých škôl napovedá, že tento stav sa pravdepodobne do budúcnosti ešte zväčší. Tento predpoklad potvrdzuje tiež odhad vzdelanostnej štruktúry vypracovaný na základe výsledkov Výberového zisťovania pracovných síl (ďalej VZPS) z rokov 2001 – 2009.

Tabuľka 4: Štruktúra vybraných generácií podľa najvyššieho stupňa dosiahnutého vzdelania vo veku 25 – 29 rokov (v %)

Generácia	Základné		Stredné bez maturity		Stredné s maturitou		Vysokoškolské	
	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy	muži	ženy
1951 – 1955	20,2	30,4	46,7	24,4	21,3	34,1	11,6	10,9
1961 – 1965	10,6	13	47,3	31,1	28,9	43,2	12,8	12,3
1971 – 1975	7,9	7,4	42,3	31,5	35,8	45,5	13,6	15,4
1980 – 1984	5,4	5,8	27,3	18,9	47,5	48,1	19,8	27,2

Zdroj, Štatistický úrad SR, vlastné výpočty

Osoby narodené na začiatku 70. rokov môžeme do určitej miery považovať za iniciátorov zmien vo vzdelanostných dráhach, no k najvýraznejšiemu uplatneniu nových vzdelanostných stratégií došlo až u mladších generácií. Ako ukazuje odhad vzdelanostnej štruktúry vybraných generácií mužov a žien podľa výsledkov VZPS 2009, podiel absolventiek vysokých škôl dosiahol v generácii žien narodených v rokoch 1975 – 1979 už 20 % a u žien narodených v rokoch 1980 – 1984 dokonca 27 %.

U mužov až takú dynamiku zvyšovania podielu vysokoškolákov síce nesledujeme, no aj u nich sa zastúpenie vysokoškolsky vzdelaných v jednotlivých generáciách jednoznačne zvyšuje. Napríklad v skupine mužov narodených v prvej polovici 80. rokov už každý piaty uviedol, že má vysokoškolské vzdelanie.

Okrem nárastu absolventov a absolventiek vysokých škôl sa potvrdzuje aj vyrovnávanie podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním medzi mužmi a ženami, predovšetkým na úkor osôb, ktoré majú len strednú školu bez maturity. V generáciách 1980 – 1984 už podiel mužov s maturitou dosahoval 47 %, kým bez maturity bolo približne 27 % mužov.

RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

Potvrďuje sa, že v mladších generáciách, u ktorých je už relevantné uvažovať o skončení vzdelanostných dráh, vyššiu úroveň vzdelania dosahujú ženy ako muži. Výsledkom tohto dynamického záujmu o vysokoškolské vzdelanie medzi ženami na Slovensku je situácia, keď od roku 2002 ich podiel na celkovom počte študentov vysokých škôl presahuje hranicu 50 %. Od školského roku 2007/2008 tvoria ženy už takmer 60 % vysokoškolákov.

Okrem toho sme tiež svedkami prehlbovania dynamiky zmien vo vzdelanostnej štruktúre ako výsledku celkovej zmeny vzdelanostného systému, náhľadu na úlohu dosiahnutého vzdelania v osobnom a pracovnom živote, zmien hospodárskeho vývoja po roku 1989, ktorá sa prejaví ďalším nárastom podielu osôb s úplným stredoškolským vzdelaním (najmä u mužov), a najmä výrazným posilnením váhy absolventov vysokých škôl v ďalších generáciách.

Do určitej miery to dokazuje aj vývoj počtu vysokoškolských študentov, keď aj napriek postupne klesajúcej veľkosti jednotlivých ročníkov dochádza ku kontinuálnemu zvyšovaniu počtu študentov a absolventov vysokých škôl. Kým na začiatku 90. rokov študovalo na vysokých školách približne 60 – 64 tisíc študentov, v školskom roku 2009/2010 to bolo už viac ako 220 tisíc osôb, čo predstavuje približne 407 vysokoškolákov na 10 tisíc obyvateľov. S počtom študentov sa zákonite zvýšil aj počet absolventov vysokých škôl. V školskom roku 1990/1991 končilo vysokú školu necelých 9 tisíc študentov, o necelých dvadsať rokov v školskom roku 2009/2010 to bolo už takmer 70 tisíc. Historicky bezprecedentný nárast počtu študentov a absolventov vysokých škôl, okrem samotného pôsobenia normatívnych a štrukturálnych faktorov na posun vo formovaní vzdelanostných dráh, umožnil pomerne prudký rozvoj siete vysokých škôl a fakúlt.

Dynamiku zmien vo vzdelanostných dráhach veľkej časti mladých mužov a žien na Slovensku v posledných dvoch desaťročiach najlepšie vystihuje vývoj mier participácie na vysokoškolskom vzdelávaní. Podľa výsledkov VZPS z rokov 2000 – 2009 sa podiel mužov i žien študujúcich na vysokých školách vo veku 19 – 25 rokov z celkového počtu osôb daného veku a pohlavia výrazne zvýšil. Najväčšie zmeny nastali po roku 2002, kedy bol prijatý nový zákon o vysokých školách. Najvyššiu mieru účasti na vysokoškolskom štúdiu sledujeme u mužov i žien vo veku 20 rokov. V roku 2009 podľa odhadu z VZPS podiel vysokoškoláčok dosahoval takmer 50 % a u vysokoškolákov 35 % z celkového počtu osôb v tomto veku. Vysoký podiel študentiek a študentov bol tiež vo veku 21 a 22 rokov.

5. Etnicita

Etnicita má svoje kultúrne aj sociálno-ekonomické špecifiká. Obvykle nebývajú také zásadné, aby sa im venovala špeciálna pozornosť pri úvahách o ľudských zdrojoch. Výnimkou sú

prípady, keď niektorá početná etnická skupina sa spôsobom a kvalitou života výrazne odlišuje od ostatnej populácie. Na Slovensku je takouto skupinou rómske obyvateľstvo, resp. jeho neintegrovaná časť. Reprodukčné správanie rómskeho obyvateľstva ovplyvňuje početnosť ľudských zdrojov, jeho vzdelanostná úroveň a spôsob života zas kvalitu ľudských zdrojov. Rómske obyvateľstvo predstavuje pre rozvoj ľudských zdrojov potenciál aj problém zároveň. Predovšetkým negatíva, ktoré sa spájajú s rómskou populáciou, majú silný etnický kontext, preto ich riešenia sú komplikovanejšie ako u nerómskeho obyvateľstva a vyžadujú špecifický prístup. Pri hodnotení situácie a hľadanií riešení treba mať na zreteli nehomogénnosť rómskej populácie a regionálny aspekt.

Tabuľka 5: Obyvateľstvo SR podľa národnosti (%)

Rok	Národnosť						
	slovenská	maďarská	rómska	česká	rusínska	ostatné	nezistené
1991	85,6	10,8	1,4	1,0	0,3	0,7	0,2
2001	85,8	9,7	1,7	0,8	0,4	0,6	1,0

Zdroj: Štatistický úrad SR

Etnické údaje na Slovensku nie sú k dispozícii, nakoľko ich zisťovanie je v rozpore s ústavou. Dobrou možnosťou, ako získať relevantné údaje o jednotlivých etnikách, sú údaje podľa národnosti (Tab. 5). Ide síce o deklaratórny údaj, avšak s výnimkou Rómov poskytuje dobré informácie o jednotlivých etnikách. Rómovia sa z veľkej časti nehlásia k rómskej národnosti, preto sú údaje o obyvateľoch rómskej národnosti len čiastočne aplikovateľné na rómske etnikum. Ak chceme relevantné údaje o počte Rómov a ich základných demografických štruktúrach, sme odkázaní na odhady.

Podľa odhadov žilo v roku 2010 na Slovensku zhruba 440 tis. Rómov, do roku 2025 sa počet Rómov zvýši pravdepodobne na 525 tis. (Tab. 6). To znamená zvýšenie podielu rómskeho obyvateľstva zo súčasných zhruba 8% na približne 10% v roku 2025. Vysoká pôrodnosť a nepriaznivá úmrtnosť majú za následok vysoké prírastky obyvateľstva a veľmi mladú vekovú štruktúru. Viac ako tretina rómskej populácie má menej ako 18 rokov a len 3% Rómov majú viac ako 65 rokov (Tab. 6). Segregovane žijúca rómska populácia má prírastky ešte vyššie a populáciu ešte mladšiu v porovnaní s priemerom za celú rómsku populáciu.

Veľká časť problémov rómskej populácie na Slovensku úzko súvisí s nízkym stupňom dosiahnutého vzdelania. Po roku 1989 sa táto skutočnosť vzhľadom na zvyšujúcu sa potrebu kvalifikovanej pracovnej sily ešte viac prehĺbila. Ako dokazujú výsledky sčítaní 1970, 1980 a tiež 2001 rómska populácia sa v porovnaní s celou populáciou Slovenska dlhodobo

vyznačuje výrazne nižším dosiahnutým vzdelaním. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že u rómskych mužov a žien prevláda model maximálne základného vzdelania (Tab. 7).

Tabuľka 6: Odhad vekového zloženia rómskeho obyvateľstva v SR

VEK	Počet Rómov	
	2010	2025
0-4	44214	40960
5-9	39874	44571
10-14	40137	45870
15-19	49731	42925
20-24	47621	38598
25-29	41317	38755
30-34	33938	47877
35-39	30609	45676
40-44	27578	39366
45-49	24917	31898
50-54	19695	28149
55-59	14566	24445
60-64	8353	20978
65-69	4979	15330
70-74	3727	10143
75-79	2458	4942
80-84	1188	2229
85+	423	1340
Spolu	435325	524052

Zdroj: INFOSTAT

Okrem toho je zrejmé, že aj pri takom nízkom vzdelaní existujú určité rozdiely medzi pohlaviami a medzi jednotlivými typmi rómskych lokalít. Vo všeobecnosti platí, že rómske ženy sú z pohľadu dosiahnutého vzdelania ešte viac znevýhodnené ako muži. Podobne osoby žijúce v segregovaných osadách sú v porovnaní s integrovanými a čiastočne integrovanými Rómami z pohľadu dosiahnutého vzdelania v horšom postavení. Práve v tomto prostredí je zreteľne vidieť výraznú medzigeneračnú transmisiu vzorcov dosiahnutého vzdelania, navyše poznačenú určitou regresiou vyššieho ako základného vzdelania. Výsledkom tejto situácie je následne medzigeneračný prenos nízkeho vzdelania, čo v podmienkach transformujúceho hospodárstva v podstate znamená vznik pozície nezamestnanej, resp. nezamestnateľnej osoby.

Tabuľka 7: Obyvateľstvo SR podľa vzdelania v roku 2001

Vzdelanie	Obyvateľstvo rómskej národnosti		Obyvateľstvo SR	
	muži	ženy	muži	ženy
Základné*	74,6	80,7	20,7	32,6
Stredné bez maturity	18,8	11,1	38,2	22,6
Stredné s maturitou	3,6	4	28,8	35

RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

Vysokoškolské	0,5	0,5	12	9,4
Bez vzdelania	2,1	3,8	0,3	0,4

* vrátane neukončeného
Zdroj: Štatistický úrad SR

Záver

Slovenská republika patrí v súčasnosti medzi krajiny s nízkym prírastkom obyvateľstva. Typickou je nízka plodnosť a na európske pomery nepriaznivá, aj keď lepšiaca sa, úmrtnosť. Slovenská republika má teda značné rezervy, čo sa týka zvyšovania početnosti ľudských zdrojov.

Ovplyvňovanie úrovne plodnosti je zložitý proces, ktorý si vyžaduje komplexný a dlhodobý stabilný systém opatrení zameraných na všestrannú podporu rodín s deťmi. Konkrétne ide hlavne o podporu stability rodín, zlad'ovanie pracovného a rodinného života mladých ľudí, bytovú politiku a kompenzáciu stratených príležitostí, ktoré so sebou prináša starostlivosť o deti.

Znižovanie úmrtnosti zas úzko súvisí so zlepšovaním zdravotného stavu obyvateľstva. Nevyhnutným predpokladom je skvalitnenie zdravotníctva a propagácia zdravého spôsobu života. Potrebné sú reformy v zdravotnom systéme, a to prostredníctvom investícií, ktoré by umožnili zaviesť a rozšíriť nové liečebné metódy, ako aj rozšírenie preventívnych programov na znižovanie rizík vzniku fatálnych chorôb [16]. Zdravý životný štýl je predovšetkým vec osvedčenej a možností. Za najvýznamnejšie atribúty nezdravého spôsobu života sa všeobecne považujú nesprávne stravovacie návyky (vrátane vysokej spotreby alkoholu a tabakových výrobkov) a nedostatok pohybu.

Zmeny vo vekovej štruktúre obyvateľstva, ktoré v súčasnosti prebiehajú a ktoré sa budú v najbližších desaťročiach stupňovať (do roku 2050 sa priemerný vek obyvateľstva zvýši o viac ako 9 rokov, čo predstavuje zvýšenie o 24% oproti súčasnosti) sa všeobecne považujú za jednu z najväčších spoločenských výziev. Pritom spoločnosť nemá reálne nástroje ako proces populačného starnutia zastaviť. Jediná možnosť, ako pôsobiť proti starnutiu obyvateľstva, je zvyšovanie pôrodnosti. Každopádne však nie je reálne zvýšenie pôrodnosti na hodnoty, ktoré by proces starnutia zastavili. So spomalením populačného starnutia môžeme počítať až zhruba v polovici 21. storočia a s jeho zastavením až okolo roku 2060. To však už bude populácia Slovenska výrazne staršia ako v súčasnosti, v priemere zhruba o 10 rokov. Nakoľko starnutie je v najbližších desaťročiach nezvratné a jeho výsledkom bude výrazne staršia populácia oproti súčasnosti, musí sa spoločnosť na svoje fungovanie v zmenených podmienkach náležite pripraviť. Dopady na spoločenský vývoj a spoločenskú

klímu budú zásadné. Dotknú sa predovšetkým trhu práce, sociálneho poistenia, vzdelávania a zdravotníctva. Tieto oblasti musia prejsť zásadnými reformami, inak budú v nových podmienkach neudržateľné a nefunkčné. Aj ostatné oblasti – napr. bytová výstavba, infraštruktúra, doprava alebo služby sa musia zmenám vo vekovej štruktúre obyvateľstva prispôbiť.

Na význam štruktúry obyvateľstva podľa rodinného stavu je potrebné nazerať nielen cez optiku reprodukcie ľudských zdrojov, ale je dôležité chápať aj jej širšie súvislosti. Ukazuje sa, že rodinný stav má veľký vplyv aj na samotnú kvalitu života. Osoby, ktoré žijú v manželskom zväzku, majú kvalitnejší život z ekonomického i psychologického hľadiska, čo sa napokon prejavuje aj v nižšej intenzite úmrtnosti a chorobnosti v porovnaní s rozvedenými, ovdovenými a slobodnými osobami. Okrem toho je potrebné tiež spomenúť, že manželské alebo partnerské spolužitie zohráva dôležitú úlohu aj z pohľadu vzájomnej pomoci v staršom veku, čo pomáha znižovať celospoločenské náklady na sociálne a zdravotné zabezpečenie. Aj z tohto dôvodu by v podmienkach postupnej dynamizácie starnutia populácie Slovenska malo medzi hlavné priority patriť vytvorenie takých podmienok, ktoré by čo v najväčšej miere uľahčovali vstup do manželstva a zakladanie rodín s deťmi. Okrem toho je potrebné venovať zvýšenú pozornosť aj intergeneračným vzťahom. Treba ich rozvíjať, stimulovať a patrične spoločensky ohodnotiť. Je to jedna z možných, a pravdepodobne aj finančne najúnosnejších foriem sociálneho a čiastočne aj zdravotného zabezpečenia rastúceho počtu seniorov. Zmeny v rodinnom správaní, ktoré sa odrážajú v štruktúre populácie podľa rodinného stavu a tvorbe cenových domácností budú v najbližších rokoch doznievať. Postupne sa formuje nový, resp. niekoľko nových modelov rodinného správania. S veľkou pravdepodobnosťou sa model, v ktorom spolužitie partnerov je právne ukotvené, udrží ako dominantný spôsob spolužitia, a to aj napriek rastúcej obľube alternatívnych foriem spolužitia. Rozdiel bude spočívať jednak v intenzite, s akou budú slobodné osoby vstupovať do manželstva, v jeho časovaní, teda kedy do neho vstúpia, ale aj v podobe predchádzajúcich životných dráh. Na druhej strane môžeme predpokladať, že časť osôb bude voliť trvalé spolužitie bez manželstva, či dokonca zvolí život bez stáleho partnera. Diferenciácia životných dráh sa odrazí následne aj vo formovaní zloženia obyvateľstva Slovenska podľa rodinného stavu. Preto môžeme predpokladať, že vo veku do 30 rokov bude naďalej výrazná prevaha slobodných osôb. Vzhľadom na ďalšie predpokladané znižovanie intenzity úmrtnosti sa bude znižovať podiel ovdovených. Na druhej strane stále rastúca intenzita rozvodovosti umožňuje predpokladať v horizonte najbližších 10-15 rokov, že najmä v druhej polovici reprodukčného a v prvej polovici poreprodukčného veku s najväčšou pravdepodobnosťou nedôjde k znižovaniu podielu rozvedených osôb.

Vzdelanostná skladba populácie sa dlhodobo mení v zmysle zvyšovania vzdelanosti obyvateľstva. Samotná vyššia vzdelanosť nie je ešte zárukou kvality ľudských zdrojov. Do úvahy treba vziať aj kvalitu vzdelávacieho procesu a uplatnenie absolventov v praxi.

S problematikou vzdelávania súvisí aj zlepšenie životnej situácie rómskeho obyvateľstva. Vzdelávanie predstavuje kľúčovú oblasť integrácie Rómov, najmä rómskeho obyvateľstva v segregovaných osadách. Nedostatočné vzdelanie vyčleňuje Rómov už v mladom veku zo spoločnosti a neumožňuje im presadiť sa na trhu práce. Ostatné problémy, ktoré vyúsťujú do chudoby a sociálnej exklúzie, sú reťazovou reakciou, ktorá sa odvíja práve od nízkeho stupňa dosiahnutého vzdelania.

Vývoj počtu a štruktúry obyvateľstva vykazuje stabilné trendy, zmeny nastávajú postupne, obvykle počas dlhšieho obdobia. Tak treba pristupovať aj k prípadným opatreniam, ktoré majú za cieľ ovplyvňovať ľudské zdroje. Vývoj a štruktúra ľudských zdrojov, ktoré boli charakteristické pre 2. polovicu 20. storočia, sa za posledných 20 rokov zmenili. Zásadné politické a spoločenské zmeny sa prejavili aj v reprodukčnom správaní a následne spôsobili zmenu prírastku a štruktúry obyvateľstva. Slovensko malo dlhé roky vysoký prirodzený prírastok obyvateľstva, mladé obyvateľstvo, výrazne dominovali rodiny založené na manželstve, podiel vysokoškolsky vzdelaného obyvateľstva bol na európske pomery nízky a na území Slovenska žili len autochtónne menšiny. Toto všetko sa postupne mení. Už v polovici 21. storočia bude obyvateľstvo SR menej početné ako v súčasnosti, v priemere bude o 10 rokov staršie, zdravšie a vzdelanejšie, etnicky pestrejšie a manželstvo už pravdepodobne nebude dominantným typom partnerského spolužitia.

Literatúra

[1] BILLARI, F. C., PHILIPPOV, D. 2003. *Mutual relationships between education and women's entry into a first union: the case of Central and Eastern Europe*. In.: I. E. Kotowska and J. Józwiak. *Population of Central and Eastern Europe. Challenges and Opportunities*. European Population Conference, 26. – 30. August 2003. Warsaw: 201 – 218.

[2] BILLARI, F., PHILIPPOV, D. 2004. *Education and the transition to motherhood: A comparative analysis of Western Europe*. *European Demographic Research Papers 3/2004*, Wien: Vienna Institute of Demography. http://www.oeaw.ac.at/vid/download/edrp_3_04.pdf

[3] BONTIS, N., DRAGONETTI, N., JACOBSEN, K., ROOS, G. 1999. *The knowledge toolbox: a review of tools available to measure and manage intangible resources*. In: *European Management Journal*, 17 (4), s. 391-402.

- [4] HAMPLOVÁ, D. 2003. *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Sociological Papers 03:4. Praha: SOÚ AV
- [5] HOEM, J. M., 1986. *The impact of education on modern family-union initiation*. In: European Journal of Population 2, s. 113 – 133.
- [6] JOHANISOVÁ, N., FRAŇKOVÁ, E. 2009. *Lidský kapitál v širších souvislostech*. In: *Reprodukce lidského kapitálu, vzájemné vazby a souvislosti*. Zborník z konferencie. VŠE Praha.
- [7] KANTOROVÁ, V. 2004. *Education and entry into motherhood: the Czech Republic during state socialism and the transition period (1970 – 1997)*. Demographic Research, Special collection 3, s. 245 – 274.
- [8] KOUBEK, J. 2010. *Několik poznámek k pojetí lidského kapitálu*. In: *Demografie*, 52 (3), s. 177-180.
- [9] KRAVDAL, Ø., 2007. *Effects of current education on second- and third-birth rates among Norwegian women and men born in 1964: Substantive interpretations and methodological issues*. Demographic Research 17(9), s. 211-246.
- [10] KREYENFELD, M. 2002. *Time-squeeze, partner effect or self-selection? An investigation into the positive effect of women's education on second birth risks in West Germany*. Demographic Research, 7, s. 15–48. Dostupné na: www.demographic-research.org/Volumes/Vol7/2.
- [11] KUČERA, M. 1994. *Populace České republiky 1918-1991*. Česká demografická společnost. Sociologický ústav AV ČR, Praha 198 s. ISBN 80-901674-7-0
- [12] LANGHAMROVÁ, J. 2009. *Reprodukce lidského kapitálu – Úvodní slovo*. In: *Reprodukce lidského kapitálu, vzájemné vazby a souvislosti*. Zborník z konferencie. VŠE Praha.
- [13] LIEFBROER, A. C. AND M. CORIJN, 1999. *Who, what, where and when? Specifying the impact of educational attainment and labour force participation on family formation*. In: European Journal of Population ,15, s. 45 – 75.
- [14] LONDÁKOVÁ, E. 2005. *Pochybné rovnostárstvo*. In: *História*, 4, s. 26 – 30.
- [15] MARINI, M. M., 1984. *Women's educational attainment and the timing of entry into parenthood*. In: *American Sociological Review*, 49, s. 491 – 511.
- [16] MÉSZÁROS, J. 2009. *Úmrtnosť*. In: VAŇO, B.(ed.) *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008*. Bratislava: INFOSTAT, s. 53-66. ISBN 978-80-89398-17-1
- [17] MÉSZÁROS, J. 2010. *Stredná dĺžka života v zdraví podľa EHIS 2009*. Bratislava: INFOSTAT, 34 strán.

RELIK 2011; Praha, 5. a 6. 12. 2011

- [18] MÉSZÁROS, J., VAŇO, B. 2004. *Reprodukčné správanie obyvateľstva v obciach s nízkym životným štandardom*. Bratislava, INFOSTAT, 32 s.
- [19] NEDOMA, A. 2008. *Reprodukce lidského kapitálu*. In: *Reprodukce lidského kapitálu, vzájemné vazby a souvislosti*. Zborník z konferencie. VŠE Praha.
- [20] PILINSKÁ, V. A KOL. 2005. *Demografická charakteristika rodiny na Slovensku*. INFOSTAT, Bratislava. 67 s.
- [21] Schulz, T.W. 1961. *Investment in human capital*. In: *American Economic Review*, 51, s. 1 - 17.
- [22] ŠPROCHA, B., POTANČOKOVÁ, M. 2010. *Vzdelanie ako diferenčný faktor reprodukčného správania*. INFOSTAT, Bratislava. 61 s. ISBN 978-80-89398-18-8
- [23] TUČEK, M., A KOL. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. SLON, Praha, 2003
- [24] VAŇO, B. (ed.) *Populačný vývoj v Slovenskej republike 2008*. Bratislava: INFOSTAT, s. 53-66. ISBN 978-80-89398-17-1
- [25] VEČERNÍK, J. 1998. *Občan a tržní ekonomika (Příjmy, nerovnost a politické postoje v české společnosti)*. Nakladatelství Lidové Noviny, Praha.
- [26] ZEMAN, K., 2007. *Transition of nuptiality and fertility onset in the Czech Republic since the 1990s – the role of women's education and its expansion*. In: MPIDR WORKING PAPER WP 2007–017, 28 s.

Kontakty

Danuša Jurčová
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum
jurcova@infostat.sk

Branislav Šprocha
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum
sprocha@infostat.sk

Boris Vaňo
INFOSTAT – Výskumné demografické centrum
vano@infostat.sk